

İSED

İlim, Sanat ve Edebiyat Dergisi

Cilt 1, Sayı 1, Haziran 2021

Makale Adı /Article Name

EDEBÎ ESERLERDE
ÖTEKİLEŞTİRME TEMASI

THE THEME OF ALIENATION
IN LITERARY WORKS

Yazar

Seher İLASLAN

Yüksek Lisans Öğrencisi, Siirt Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü,
seherilaslano6o6@gmail.com, ORCID NO: 0000-0002-9288-8187

Yayın Bilgisi

Yayın Türü: Araştırma Makalesi

Gönderim Tarihi: 20 Mart 2021

Kabul Tarihi: 28 Mayıs 2021

Yayın Tarihi: 30 Haziran 2021

Kaynak Gösterme

İlaslan, S. (2021). Edebî Eserlerde Ötekileştirme Teması. *İlim, Sanat ve Edebiyat Dergisi*, 1 (1), s. 16-33.

Öz

İrk, dil, din, mezhep, etnik köken, cinsiyet, fiziki yapı, sağlık durumu, eğitim durumu, kültür, zekâ, yetenek, memleket, oturulan semt, huy, mizaç, karakter vs. farklılıkların irdelenmesi sureti ile; farklılıklara tahammülsüzlük, farklılıkları kendi varlığına bir tehdit ve tehlike olarak algılama, kendini seçkin ve başkasından ayrıcalıklı görme, kendini yüceltme gibi nedenlerle ortaya çıkan ayrımcılık, dışlama, ötekileştirme gibi olgular toplumsal yaşamın var olduğu her ortamda çeşitli biçimlerde varlığını hissettirir. Baskı, zorlama, zorbalık, susturma, küçümseme, rencide etme, aşağılama, horlama, sindirme, sindiremem, soyutlama, yalnızlaştırma, ilgilenmeme, değersiz hissettirme, yıldırma, düşmanlık etme, mağdur etme, mahrum etme ve kaba güç uygulama gibi davranışlar halinde kendini gösteren bu olgu, ortaya çıkardığı olumsuz tutum, davranış ve sonuçlar bağlamında toplumsal sorunlar konusu içinde kritik bir yer teşkil eder. Türk Dil Kurumu Sözlüğü'nde diğeri, öbürü; sözü edilen veya benzer iki nesneden önem ve konum bakımından uzakta olan; öbür, diğeri; mevcut kültürün içinde dışlanmış olan anlamlarına gelen “öteki” kavramı bu çalışmada, sosyolojik bağlamdaki “mevcut kültürün içinde dışlanmış olan” anlamı ile ele alınacaktır. Birey ve toplum yaşamında önemli bir sorunsal olan bu olgu, kendine sanatın her alanında ifade ortamı bulduğu gibi edebî alanda kaleme alınan temalar içinde de önemli bir yer bulmuştur. Bu noktadan hareketle bu yazıda, ötekileştirme sorunsalı ve ötekileştirme sorunsalının edebî eserlerde tematik bağlamda ele alınışı konuları üzerinde durulacaktır.

Anahtar Kelimeler: Ötekileştirme, Ötekileştirme Sorunsalı, Edebî Eserlerde Ötekileştirme.

Abstract

Phenomena, such as discrimination, exclusion, alienation, emerge due to reasons such as intolerance to differences, perceiving differences as threats and dangers against one's existence, viewing oneself as distinguished and privileged from others, and glorifying oneself by scrutinizing differences such as race, language, ethnic origin, gender, physical structure, health status, education status, culture, intelligence, skills, hometown, district of residence, temperament, nature, and character, etc., and make their presence felt in various ways in every environment where social life exists. These phenomena, which exhibit themselves as behaviors, such as oppression, pressure, bullying, condescending, offending, humiliation, suppression, intolerance, detachment, isolation, indifference, trivializing, intimidation, hostility, aggrieving, and physical violence, have a critical place in the social problem according to the negative attitudes, behaviors, and results that emerge from them. In this study, the concept of “other” will be discussed in terms of its sociological meaning, “excluded in the present culture”, which in the dictionary of Turkish Language Association, other is defined as another, being far away from the object in question or two similar objects in terms of importance and place, and excluded in the present culture. These phenomena, which are important problems in individual and social lives, have found a significant place in topics written in the field of literature as well as stating themselves in every field of arts. From this point of view, in this study, the problem of alienation and the discussion of the problem of alienation in literary works will be emphasized thematically.

Keywords: alienation, the problem of alienation, alienation in works of literature

“Gerçek şu ki yeryüzünde biz insanlar dışında bir kötülük kaynağı yok. Ama her bir insan kötülüğün kaynağını kendisi, kendi ailesi, nesli, milleti, devleti ve biraz daha ileri gidersek ırkı, dini, ideolojisi dışında, yani bir başkasında arıyor. Nihayet, embriyoların hayatı protesto etmesine kadar geldik. Dur! İleride yol yok!” (Cengiz Aytmatov)

Giriş

İnsanların birbirine, diğer türlere ve yaşadığı gezegene karşı takındığı acımasız, yıkıcı tutumların en kritik olanlarından biri de ötekileştirmedir. Ötekileştirme kelimesi Türk Dil Kurumu *Güncel Türkçe Sözlük*'te diğeri, öbürü; sözü edilen veya benzer iki nesneden önem ve konum bakımından uzakta olan; öbür, diğeri; mevcut kültürün içinde dışlanmış olan anlamlarına gelen “öteki” kelimesinden türetilmiştir. “Ötekileştirme” kelimesi Türk Dil Kurumu sözlüklerinde yer almamakta olup *kendini ve kendini ait hissettiği grubu üstünleştirerek farklı gördüğünü alçaltmak* manasına gelen bir kelimedir.

İnsanlık tarihi ötekileştirici eylem ve tutumlar bağlamında gözden geçirildiğinde pek çok somut olgu ile karşılaşılır. Öyle ki bu olgulardan hareketle yeryüzündeki en acı olayların ötekileştirici söylem, yaklaşım, tutum ve davranışlar nedeni ile yaşandığı sonucuna dahi ulaşılabilir. İnsanlığın var olduğu tarihten bu yana bu eylemin en yıkıcı sonuçları savaşlar nedeni ile yaşanmıştır. Yapılan savaşların nedenleri ve yaşanma süreçleri irdelendiğinde bu tespit kendini doğrulayacak, savaşların zemininde var olan ekonomik nedenlerin yanında mutlak surette ötekileştirici olguların yer aldığı da gözlemlenecektir. Pablo Picasso'nun biçim ve muhtevası ile devasa eseri *Guernica* bu bağlamda ele alınabilir. İspanyol İç Savaşı sırasında, Guernica kasabasının Alman filoları tarafından bombalanması tarihsel gerçeğinden hareketle resmedilen bu eserde, ressamın içine düştüğü kişisel dehşet ve buhranın yani bu olayın ressam üzerinde bıraktığı tesirin izlerini görmek mümkündür:

“Haykıran çocuklar, haykıran kadınlar, haykıran kuşlar, haykıran çiçekler, haykıran ağaçlar ve taşlar, haykıran tuğlalar, mobilyalar, yataklar, sandalyeler, perdeler, tencereler, kediler, kâğıtlar, haykıran birbirine karışmış kokular, haykıran duman başının üzerinde gezinen, koca bir cadı kazanında haykırışlar ve denize yağmur gibi dökülen, seller yaratan kuşların haykırışı.” (Walter, 1997: 67)

Picasso'nun, 1937'de yaptığı *Franco'nun Düşleri ve Yalanı* başlıklı kaziresim dizisini tamamlayan şiirinde bu sözlere yer verdiğini ve anavatanı İspanya'da karşıt görüşler arasında süren iç savaşla ilgili ilk yorumunun bu olduğunu ifade eden İngo F. Walter, resmin değerinin ve özgünlüğünün yalnızca tarihsel gerçekliğe uygun olmasından değil, ızdırabın zamanaşırı sürekliliğini yansıtmasından da kaynaklandığını (1997: 67) ifade eder. Feride İlaslan ise Gazi Üniversitesi Sanat Analizi derslerinde edindiği bilgilerden hareketle Paul Picasso'nun *Guernica* adlı tablosu hakkında şu bilgileri aktarır:

“Tabloda; yüksekten mağrur bakan boğa başı İspanya'yı temsil ederken, yerde can çekişmekte olan at başı Guernica'yı temsil eder. Yerde can çekişmekte olan atın üzerine serili gazete ise tüm dünyanın olaydan haberi olduğu halde olaya seyirci kalışını anlatır. En üstte ve ortada bilekle tutulmuş gaz lambası İspanya'nın bilek gücü ile savaştığı silahları sembolize ederken, yanındaki modern elektrik lambası General Francisco Franco'nun son model teknolojik silahları ve bombalarını sembolize eder. Franco üretilen bombaların Guernica kasabası üzerinde patlatılarak denenmesine izin verir ve Guernica'yı yerle bir eder. Bu olaydan çok etkilenen İspanyol sanatçı Paul Picasso'nun, bu resmi bir gecede yaptığı söylenir. Picasso'nun yaptığı resmin sergilendiği salona gelip resmi gören komutan Franco, Picasso'ya ‘Bu vahşet resmini kim yaptı?’ diye sorduğunda Picasso'nun yanıtı ‘Onu ben yapmadım, siz yaptınız!’ olur.”

Savaş ortamlarında savaşların bire bir tanığı olup savaşı yaşamak zorunda bırakılan insanların içine düşürüldüğü sosyal ve psikolojik travmalar ise bir ömür tesiri sürecek travmalar olup bu

travmalara maruz kalan bazı insanlar, bu yaşantılarını sanat mahsüllerinde dışavurum malzemesi olarak kullanırlar; Picasso da bunlardan biridir. Tüm kötü yaşantıların insan psikolojisi üzerinde büyük etkiler bırakacağı gerçeğinden hareketle tesirinde kalınan savaşın etkisinin ne kadar ağır olduğu Picasso ve Franco arasındaki bu kısa diyalogdan da anlaşılır. Bu bağlamda *Guernica* tablosu, savaşın içinde iken fark etmediği fakat dışından tabloyu izlerken fark ettiği vahşetin Franco üzerinde yarattığı psikolojik tepkiyi de hatırlatır. *Toplum Sözleşmesi* adlı eserinde; mutlak olarak en iyi yönetim hangisidir diye soruldu mu, ortaya belirsiz olduğu kadar çözümlenemez bir sorun da atılmış demektir diyen Jean-Jacques Rousseau, sorduğu bu soruya, *halkların mutlak ya da bağıntılı durumlarında ne kadar olağan bileşimler varsa o kadar iyi çözümler de vardır* (2018: 79) sözleri ile yanıt verirken farklılıklara saygı göstererek uyumlu yaşayabilme erdemine de vurgu yapmış olur.

İnsanın kendi gibi olmayana uyguladığı ötekileştirici tutumların bir diğer önemli boyutu da cinsiyet ayrımcılığı noktasında ortaya çıkar. Cinsiyetçi ötekileştirici tutumların Milattan Önceki dönemlerden itibaren yazılı kaynaklar aracılığı ile de var olduğu bilinmektedir:

“İÖ üçüncü yüzyılda Atina yasalarına göre hekimlik mesleği kadınlara yasaktır. Bu yasağa ilk karşı gelen ve Antik Yunan’da ilk kadın hekim olarak tarihe geçen *Agnodice*, İskenderiye Okulu’nda Herophilus’un öğrencisi olarak tıp eğitimini tamamlayarak kadın hastalıkları alanında hekimlik yapmak üzere Atina’ya gelmiştir. Mesleğini uygulayabilmek için kendisini erkek olarak tanıtmak zorunda kalmış, kısa zamanda büyük bir ün kazanmıştır. Kadın hastalar tarafından çok sevilen bu genç hekimin gerçek kimliği konusundaki dedikodular ve meslektaşları tarafından kıskançlıkla karşılanması yüksek mahkemede yargılanmasına neden olmuş, kadın olduğunu açıklaması üzerine yasalara karşı geldiği için cezalandırılmasına karar verilince; Atinalı kadınların mahkemeye gelerek hemcinslerini savunmaları, kendilerine ilgi ve şefkat gösteren *Agnodice*’in yargılanmak yerine ödüllendirilmesi gerektiğini savunmaları hem onun beraatini sağlamış hem de kadınlara hekimliği yasaklayan yasaların değiştirilmesine yol açmıştır.” (Öztürkmen, 2011: 23)

İngiliz edebiyatçısı John Donne “*Çanların kimin için çaldığını hiç merak etme; çanlar senin için çalıyor.*” sözü ile dünyevi bir problemin sonuçlarının, mekan olarak uzak olsa bile dünyanın başka ucunda yaşayan bir insana da sirayet edebileceğini vurgular. Daniel Goleman ‘*Duygusal Zekâ Neden IQ’dan Daha Önemlidir?*’ adlı kitabında yer verdiği bu sözü, *empati ve ilgilenme arasındaki püf noktasının işaretini* “*Diğerinin acısı, benim de acımdır. Diğerinin hislerini paylaşmak, ilgi göstermektir.*” sözleri ile yorumlar; Martin Hoffman’ın ise *ahlakın köklerini empatide bulduğu, acı çeken tehlikede olan veya bir mahrumiyet içinde bulunan potansiyel kurbanlara empati göstererek sıkıntılarını paylaşmanın insanları onlara yardımcı olmaya sevk edeceği* (2017: 147-148) sözlerine vurgu yapar. Bu noktada da empatinin, karşıdakinin duygularını hissedebilme manasında ne kadar mühim bir içselleştirme olduğu ortaya çıkar. Yukarıda verilen örneğe bu izahlar bağlamında yaklaşıldığında, empati kurmayı bilen çözüm odaklı insanın, ötekileştirmeye maruz bırakılanı içine düştüğü durumdan nasıl kurtardığı ve ileride kadınların cinsiyetini saklamadan rahatlıkla çalışmasına yol açtıkları gözlemlenir.

Günümüzde hâlâ devam eden cinsiyetçi ötekileştirici tutumların bir örneği de yakın bir yüzyılda Margaret Ann Bulkley’in hayat hikâyesinde karşımıza çıkar. Bulkley, İngiliz ordusunda hekimliğe başladığı günden öldüğü 1865 tarihine kadar kadınların tıp okuması ve hekimlik yapması yasak olduğu için erkek kılığına girerek üniversiteyi okumuş ve sonrasında ölene kadar mesleğini erkek kılığında icra etmiş bir kadındır. Öldüğünde kıyafetleri ile gömülmeyi vasiyet ettiği halde vasiyetine uyulmayan James Barry takma adlı bu hekimin, bir kadın olduğu ilk kez cenazesinde ortaya çıkmıştır. (Ercan, 2020: 4-5) Hem meslekî zorluklar hem de kadınlara uygulanan cinsiyetçi ayrımcı tutumlar karşısında mücadele ederek bilime ve insanlığa fayda için hayatını tehlikeye atmış önemli isimlerden biri de Marie Curie’dir. (Krull, 2020) Yaşamak ve yaşatmak ereği ile erkek kılığına girerek okuyup hizmet eden *Agnodice* ve Margaret Ann Bulkley’in de kadınların maruz bırakıldığı ötekileştirici

tutumlarla mücadele etmek sureti ile insanlığa katkı sunan Marie Curie'nin de aslında bu tutumları ile gerçekleştirmek istedikleri; dil, din, ırk, cinsiyet ayrımı yapılmayan adil ve eşit bir yaşam sunulması arzusudur.

Ezilenlerin Pedagojisi adlı yapıtında, kültürel istilanın başarısı için istilaya uğrayanların mutlak şekilde daha zayıf olduklarına ikna edilmelerinin şart olduğunu ifade eden Paulo Freire; her şey karşısını da içinde barındırdığından, istilaya uğrayanların kendilerini değersiz saydıkları ölçüde, zorunlu olarak istilacıların üstünlüğünü de tanımak durumunda kalacaklarını ve böylece istilacıların değerlerinin istilaya uğrayanlar tarafından örnek alınmaya başlanacağını belirtir. İstila ne kadar keskin vurgulaniyorsa, istilaya uğrayanlar kendi kültürlerinin ruhuna ve kendilerine ne kadar çok yabancılaşırlarsa, istilacılara o kadar çok benzemek, onlar gibi yürümek, onlar gibi giyinmek, onlar gibi konuşmak isterler; istilaya uğramış kişinin sosyal beni, her sosyal ben gibi sosyal yapının sosyokültürel ilişkileriyle biçimlenir ve bu nedenle istilaya uğramış kültürün ikiliğini yansıtır, (2018: 152) diyen Freire'nin ötekileştiren ve ötekileştirilenlerle ilgili bu tespitlerini yukarıda verdiğimiz örnek metinler üzerinde de somut olarak görmek mümkündür.

Ulaş Bingöl'ün *Sinema, Dijital Perde ve Ekran Deneyimleri* adlı kitapta yayınlanan “*Masal Kahramanlarının Parodi Sirkisi ve ‘Öteki’nin Aşk Serüveni: Shrek 1*” adlı eleştirel inceleme yazısı da Freire'nin bu tespitlerini doğrulama bağlamında önemlidir. Toplumda millî, ahlakî, kültürel değerlerin oluşturduğu evrenin sınırlarını ihlâl eden kişilerin ötekileştirmenin doğmasına yol açtığını ifade eden Bingöl “*Shrek esasında naif bir yüreği olmasına karşın kendisine biçilen kimliğin rolünü sergilemeye çalışır. Başkalarının ona atfettiği kimliği pekiştirmek adına onu yakalamaya gelen insanlara daha kötü birisi olduğunu söyleyerek kendisinden onları uzaklaştırır. Bataklığını istila eden peri masalı kahramanlarını geri dönmeye ikna etmek için ‘Ben bir bataklıkta yaşıyorum, işaret levhaları koydum ve korkunç bir devim.’ sözlerini sarf eder. Lakin bu sözler gerçekten onu tanımlamaktan ziyade başkasının ona atfettiği niteliklere göre oluşturduğu benlik algısıyla alakalıdır.*” (Bingöl, 2020: 187, 189) tespitinde bulunarak ötekileştirilen karakterin kendisine atfedilen kimliğe bürünme eğiliminin yanı sıra geliştirdiği maskeleyen tutumunun da kendisine yapılan baskıya karşı bir kalkan olarak kullanıldığı sonucunu ortaya çıkarır. Jack London'un dünya edebiyatına ses getiren yapıtlarından *Beyaz Diş'e* de bu tespitler bağlamında yaklaşmak mümkündür. Doğadaki her canlı sevgiye muhtaçtır. (London, 2017) Lev Tostoy'un da ünlü eseri *İnsan Ne ile Yaşar'da* vurguladığı gibi insan sevgi ve iyilik ile yaşar. “... insanlar kendileri için kaygılandıklarından dolayı yaşadıklarını düşünse de, aslında onları yaşatan tek şey sevgidir. Kim severe Tanrı'ya yaklaşmış olur ve Tanrı da ona yaklaşır. Çünkü Tanrı sevginin ta kendisidir.” (2019: 35-36) “... yapılacak işlerin içinde en önemli olanıysa iyilik yapmaktır, çünkü insan hayata sadece iyilik yapmak için gönderilmiştir.” (2019: 41)

“Her birimiz dünyanın bilemeyeceğimiz bir yerinde, zamanın bilemeyeceğimiz bir anında, kim olduğunu bilemeyeceğimiz bir ana babadan doğarız. Bu üç unsur, yer-zaman-kışi, hiçbirimizin önceden haberdar olup seçebileceği unsurlar değildir. Hepimizin, tüm insanların, birbirimizle eşitlendiğimiz ilk nokta, bu üç unsurun kesiştiği noktadır. O denli önceden görülemez ve o denli kaçınılmazdır ki buna kader noktası dense yeridir. Bu nokta, ilk evimizdir. Sonradan taşınacağımız mahalleler neresi olursa olsun başlangıç hanemiz burasıdır. Bir daha hiç dönmeyecek olsak bile değiştirilmesi imkânsız sabit ikametgâhımızdır. Her birimiz içine doğduğumuz bu hane bize ne veriyorsa onunla büyür, ne öğretiyorsa onunla yetişiriz. Topluluğumuz ana babamızın topluluğu, dilimiz ana babamızın dili, değerlerimiz ve yaşam biçimimiz ana babamızın değerleri ve yaşam biçimi olur. Daha sonra gideceğimiz hiçbir yer, gireceğimiz hiçbir topluluk, öğreneceğimiz hiçbir dil veya benimseyeceğimiz hiçbir değer başlangıçta içine doğduğumuz çekirdeği değiştiremez.” (Düzen, 2015: 129-132)

“*Yamyamlar Üstüne*” adlı denemesinde Montaigne, insanların alışkanlıklarına ters düşen her şeyi barbar olarak adlandırdığını, neredeyse yaşadığı yerin yaygın düşünce ve geleneklerinden başka doğruluk ve gerçeklik ölçütü bilmediğini; hep en iyi din, en iyi politik düzen ve her şeyi yapmanın en

iyisini bildiğini düşündüklerini ifade eder. Yamyam olarak nitelendirilen insanlar için ise “Aslında yapay olarak değişime uğramış olanlar bizleriz, yaban diye adlandırdığımız yaygın düzenden uzaklaşmış olanlar bizleriz. İlkinde doğru, en yararlı doğal erdem ve özellikler canlı ve güçlüdür; ikincisinde ise bunları soysuzlaştırmışız ve bozuk zevkimizin doyumunu için değiştirmişizdir.” (2014: 102-103) der. Normal olarak yaşadığımız dünyaya ayak uyduramadıkları için barbar olarak nitelendirdiğimiz yamyamları bize benzemedikleri için suçlayamayacağımızı, çünkü yaptıkları o kadar iğrenç işler nedeni ile diğer insanların onları barbarlıkta kat kat aştıklarını; doğanın bereketi onlara her şeyi çabasız, çilesiz bol bol sağladığı için ellerine yeni topraklar geçsin diye savaşarak topraklarını genişletmelerine gerek kalmadığını; barbar denilen bu insanların savaşlarının bile sadece değer ve erdem bakımından üstünlüklerini göstermek için olduğunu, bu topluluklarda herkesin kendi yaşında olanlara kardeş, kendinden genç olanlara ise evlat dediğini ve bütün yaşlıların herkesin babası sayıldığını (2014: 104-105) ifade eden sözleri ile insanlığa önemli dersler verir.

“Hiçbirimiz dönüp başka bir ana babadan başka bir coğrafyaya, başka bir zaman, başka bir topluluğa, başka bir dile, başka bir kültüre doğamayız. Aidiyetlerimizi seçemeyecek ve değiştiremeyecek olmanın kesinliği, hepimizi bir bütün olarak ve tek tek eşit yapar. Bu eşitlik olmaksızın toplumsal varlıklar olduğumuzdan söz edemeyiz. Sadece biyolojik bir varlık olmakla kalmayıp bir kişi olarak bir toplumda yer almanın olmazsa olmaz koşuludur bu varoluşsal eşitlik. Biyolojik varlığımızın, bizi insan yapan sosyal varlığı taşımasından başka bir önemi de anlamı da yoktur. Benzerlerine kıyasla ne denli gelişmiş bir sosyal düzene sahip olursa olsun üyeleri arasında eşitlik bulunmayan topluluklar hiçbir açıdan bir toplum haline gelemeler. Özgün kimlik ve özgün benlik geliştiremeyen bir toplulukta hiçbir birey diğerlerinden farklı ve ayırt edici özellikler taşıyan ama yine de eşit olan kişi niteliği edinemez.” (Düzen, 2015: 129-132)

Bütün kuğular beyazdır önermesi siyah kuğu görene kadardır, diyen Karl Popper’ın bu tespiti hareket noktası alınarak bütün beyaz kuğuların da birbirinin aynısı olmadığı ve bu durumun, yeryüzündeki canlı cansız tüm varlıklar için geçerli bir durum olduğu söylenebilir. İnsanın düşünen bir varlık olduğu ve bu yönü ile diğer varlıklardan farklı olduğu düşüncesi hiçbir zaman insanı diğer varlıklardan üstün olma hakkına sahip olduğu sonucuna ulaştırmamalıdır. Her varlığın kendine göre bir yapısı veya her canlının farklı bir fizyolojisi, düşünce yapısı, hissiyatı vardır. Bunun kabul edildiği noktada ötekileştirme ile ilgili sorunların da önemli bir kısmı ortadan kalkacaktır. İnsanların fikirlerine, görüşlerine, kültürlerine, yaşam biçimlerine saygı duyulan ortamlarda sağlıklı sosyal birey kimlikleri gelişecektir. Bu bağlamda ailede başlayan sosyal kimlik gelişimini, destekleyecek en önemli kurum okullardır. Okullarda bireyler eğitilirken öğrencilerin fikirleri, bakış açıları, karakterleri, yaratıcı güçleri ve yeteneklerine saygı duyulmalı bireylerin hepsi bir kalıptan çıkmış gibi yetiştirilmemelidir. Farklılıklarına saygı duyularak yetiştirilen bireyler farklılıklara saygı duymayı da öğrenecektir.

Edebî Eserlerde Ötekileştirme Teması Üzerine

Hümanizma ruhunun ilk anlayış ve duyuş merhalesi, insan varlığının en müşahhas şekilde ifadesi olan sanat eserlerinin benimsenmesi ile başlar ve sanat şubeleri içinde edebiyat, bu ifadenin zihin unsurları en zengin olanıdır, diyen Hasan Âli Yücel, “Zekanın her cephesini bu türlü eserlerin her türlüüne tevcih edebilmiş milletlerde düşüncenin en silinmez vasıtası olan yazı ve onun mimarisi demek olan edebiyat, bütün kütlenin ruhuna kadar işleyen ve sinen bir tesire sahiptir. Hangi milletin kütüphanesi bu yönden zenginse, o millet, medeniyet âleminde daha yüksek bir idrak seviyesindedir.” (2018: 1) sözleri ile birey ve toplumların zihin teşekkülü ve kalkınma ilerlemesinde edebî rolün önemine değinir.

İnsanların yaşadığı ya da tanık olduğu küçük-büyük tüm ötekileştirici çatışmaların insan ruhunda yol açtığı tepkimeler, sanatın her alanında yoğun bir biçimde işlendiği gibi edebî alandaki ürünler içinde de kendine önemli bir yer bularak edebî yapının beslendiği önemli kaynaklardan biri

olur ve bireyin edebî eser aracılığı ile gözlemleyip idrak etmeye başladığı dünya henüz küçük yaşlarda iken bireyde farkında olmadığı bir bilinç alt yapısı oluşturmaya başlar. “*Balığın okyanusta yaşadığı gibi biz insanlar da kültür okyanusu içinde yaşarız. Bu kültür okyanusunda pek çok inançlar, varsayımlar, felsefi mesajlar bize zaman içinde, biz farkına varmadan verilir, öğretilir. Bunun öğretene de farkında değildir, öğrenen de. Aldığı bu bilgilerle bireyde kültürel bir bilinçaltı oluşur ve kültür tarafından öğretilen bu bilgiler farkında olmadan aldığı ve uyguladığı bilgilerdir.*” (2020: 158) diyen Doğan Cüceloğlu’nun da vurguladığı gibi kavramlar bireyin bilincine veya bilinçaltına çeşitli kanallar aracılığıyla, birey farkına varmadan aktarılmaya başlanır. Bu bağlamda henüz farkında olunmayan çocukluk çağlarına tekabül eden bu aktarım sürecinde, bireye okunan, anlatılan edebiyat mahsulleri bireyin bilinç ve bilinçaltının oluşumunda önemli bir yer tutar.

“Evvvel zaman içinde bir ördek dört yumurta yumurtlar. Ama yumurtalar kırılıp yavrular çıkınca çok tuhaf bir sürprizle karşılaşılır. Yavruların üçü sarıyken bir tanesi tamamen gridir ve kardeşlerine hiç mi hiç benzemez. ‘Ne garip bir ördek yavrusu!’ diye düşünür anne ördek ve çiftlikteki diğer hayvanlar. Gri yavruyu gören tavuk gülerken ‘Bu ne biçim ördek yavrusu?’ derken ‘Sen ne çirkin şeysin!’ der hindi. ‘Burada kimse seni istemiyor.’ diye homurdanır kaz. Olanlara çok üzülen çirkin ördek yavrusu, dışarıdaki dünyayı keşfetmeye karar verir ve çiftlikten ayrılır. Yolda, bir avcı ve köpeği ile karşılaşır. ‘O kadar çirkinsin ki havlamaya bile değmezsin!’ der koca sesiyle av köpeği. Çok korkan çirkin ördek yavrusu oradan da kaçır ve yoluna devam eder.

Bir gün çirkin ördek yavrusu gökyüzünde büyük, beyaz kuşlar görür. Kuşlar o kadar güzeldir ki ‘Keşke ben de onlar gibi güzel olsam!’ diye düşünür içinden. Sonra gide gide bir kedi ve tavuğun yaşadığı bir eve varır. ‘Gıt, gıt, gıdak! Bak, ben yumurtlayabiliyorum. Sen de yapabilir misin?’ diye sorar tavuk. ‘Miyav, miyav! Bak, ben miyavlayabiliyorum. Sen de yapabilir misin?’ diye sorar kedi. ‘Hayır, ben ördeğim. Bunları yapamam.’ der çirkin ördek yavrusu. Bunun üzerine kötü kalpli tavuk ve kedi onu evden gönderirler.

Mevsim kış, hava çok soğuktur. Çirkin ördek yavrusu, donmuş ormanda yoluna devam etmekte ama çok üşümektedir. Bir sabah çirkin ördek yavrusu yolun kıyısına gelip suya atlar ve yüzmeye başlar. Ancak bir süre sonra su donunca, buzun içinde sıkışır kalır. Başlar bağırıp ‘İmdat! Yardım edin!’ diye. Neyse ki oradan geçmekte olan bir aile onu kurtarır. Çirkin ördek yavrusu kışı, onu kurtaran ailenin sıcak, güzel evinde geçirir. Ama bahar gelip havalar ısınır ısınmaz tekrar yola düşer. Bir gölde, daha önce gökyüzünde görüp hayran olduğu büyük kuşları görür. Onları daha yakından görmek için yanlarına yaklaşınca birden suda kendi yansımalarını fark eder. Kendisine bakınca bir de ne görsün? Çirkin ördek yavrusu, tıpkı o büyük kuşlar gibi güzel, büyük bir kuşuya dönüşmüştür ve o günden sonra gerçek ailesiyle birlikte, uzun ve mutlu bir yaşam sürecektir.” (Andersen, 2019)

Henüz çok küçük yaşlarda iken çocuklara anlatılan bu ve benzeri masallarla, ötekileştirme tutumunun ortaya çıkardığı durumlar ve sonuçları çocukların dimağına aktarılmış olur. Empatinin çocukluk döneminde en ileri aşamasına ulaştığını söyleyen Goleman, çocukların o anki durumun ötesindeki sıkıntıları anlayıp birinin koşullarının ya da hayattaki konumunun kronik bir sıkıntının kaynağı olabileceğini görebileceklerini ve kötü durumda olan bir gruptaki –fakirler, ezilenler, toplumdan dışlanmışlar gibi- herkese karşı bir şeyler hissedebileceklerini ifade eder. Bu anlayışın ergenlikte talihsizlik ve adaletsizliği iyileştirmeye yönelik ahlaki inançları destekleyebileceğini, bu bağlamda empatinin birçok açıdan ahlaki karar ve davranışların temelinde yer aldığını ve bunlardan birinin “*empatik öfke*” olduğunu söyler. John Stuart Mill’in, “*adaletin bekçisi*” dediği ve “*başkalarının incinmesinin adeta bizi de inciten acılara dönüştüğü durumlara uygulanabilen... akıl ve sempatiden doğan... doğal misilleme duygusu...*” biçiminde tarif ettiği olgudur (2017: 148-149) ifadeleri ile kendini karşısındakinin yerine koyarak duygularını hissetme manasına gelen empati (duygudaşlık) kavramını açıklar ve insanın bu duyguyla olan bağlarının henüz çocuk yaşlarda iken güçlendiğini ifade eder.

Şair Didem Madak bir röportajında ifade ettiği “*İlkokuldayken, bizim sınıfta hep şumarık zengin çocukları vardı. Müstahdemin oğlu da bizim sınıftaydı. Onu hep iter kakardık. Çok ezik ve sessizdi. Bir gün işi iyice azıtıp onu köşeye sıkıştırdık ve mataralarımızdaki suyu kafasından döktük.*”

Soğuktu. Üşümüştü ve titliyordu. Birden gözlerim onun kapkara, kocaman ve acı çeken gözleriyle karşılaştı. Afalladım ve kalakaldım. Eğer şairler birdenbire şair oluveriyorlarsa ve ben de eğer bir şairsem, işte o gün şair olmuşumdur kesin. Belki o kara ve kocaman acıdan özür dilemek için yazıp duruyorumdur.” (İzdiham, 2017, erişim: 09/02/2021) sözleri ile şiirini besleyen mühim kaynaklardan birinin, sınıftaki zengin çocuklar tarafından ötekileştirilen ve eziyet edilen müstahdem çocuğunun, zihninde bıraktığı izler olduğunu vurgular.

“Estetik” adlı yapıtında çocukluğun sanatçıya en güçlü anlatım yöntemlerini kazandıran bir bakış biçimi olduğunu, yaşamla ilgili en güçlü, en köklü açıklamalara çocukluğun gereçleriyle ulaşıldığını, çocukluktan kalanların, özellikle de ilk örneklerin geniş çerçeveli birer simge özelliği gösteren dolgun imgeler (2003b: 124) olduğunu vurgulayan Afşar Timuçin, *Böyle Söylenmeli Bizim Türkümüz* adlı şiir kitabının başlangıç kısmında yer verilen söyleşide, söyleşiyi yapan kişinin “Savaşın yanında açlık var, yoksulluk var, ekmek karneye bağlı, şeker bulunamıyor...” sözlerine “Evet, kıtlık vardı ama biz memur çocukları biraz daha kolayda yaşıyorduk. Çünkü bize şeker dağıtılıyordu falan ama insanlar üzümle çay içiyorlardı. Ekmek gerçekten çok sınırlıydı. Hatta bir gün Ankara’da benden iri yarı bir çocuk üstüme çullanıp ekmek karnesini elimden kapmaya çalışmıştı. ‘Anneee!’ diye bağırdım, annem de balkondan çocuğu kovaladı. Sonra hep üzüldüm, niye o çocuğa karneyi vermedim diye. Gerçekten çok zor zamanlarda geçti bizim çocukluğumuz ve çocukluğumuzu ayırıştırırsanız içinden değişik biçimlerde acılar fışkıracaktır.” (2003a: 11-12) sözleri ile karşılık verirken, beslendiği kaynaklardan birinin de ötekileştiren toplumsal yapı olduğunu ifade etmek ister. O halde diyebiliriz ki henüz soyut algılama çağına erişmemiş çocukluk çağlarında, adına “ötekileştirme” dendiğini bilmeden çeşitli vesilelerle tanışılan bu kavramın bilinç altımızda bıraktığı izler, zamanla farklı duygusal yansımalar biçiminde edebî üretilerde de yerini alır.

Türk hikâyeciliğinin öncü yazarlarından Sait Faik’in “*Haritada Bir Nokta*” adlı hikâyesine de “ötekileştirme” teması bağlamında bakıldığında, ona bu hikâyeyi yazdıran tesirin, yaşadığına tanık olduğu ötekileştirilen ve ezilen insanın hikâyesi olduğu görülür ve yazar hikâyesindeki “...yatağıma yeni doğmuşçasına günahsız, hatıraları kova kova; iyileri, kahramanları, namusluları, hak yemezleri, alinteriyle sert tabiattan kavga ve dostlukla ekmeğini çıkararak, birbirlerine fedakârlıklar ederek yaşayanları seyirden duyduğum hazla derin ve rüyasız bir uykuya dalacaktım.” (2015: 106) cümleleri ile okura, olmasını arzu ettiği dünya hayalini resmeder.

Kerem ile Aslı adlı halk hikâyesi, Divan şairi Şeyhî’nin Harnâme’si, Fuzûlî’nin *Rind ü Zahid* ve *Leyla ile Mecnun*’u, Ahmet Mithat Efendi’nin *Esare’i*, Namık Kemal’in *İntibah*’ı, Yaşar Kemal’in *İnce Memed*’i, Sabahaddin Ali’nin *Kuyucaklı Yusuf*’u, Samiha Ayverdi’nin *Mesih Paşa İmamı*, Ahmet Kutsi Tecer’in *Koç Yiğit Köroğlu*, Cevat Fehmi Başkut’un *Buzlar Çözülmeden*, Abbas Sayar’ın *Yılkı Atı*, Oğuz Atay’ın *Tutunamayanlar*, *Tehlikeli Oyunlar*, *Korkuyu Beklerken*, *Eylembilim* ve *Günlük*’ü, Feride Çiçekoğlu’nun *Uçurtmayı Vurmasınlar*, Orhan Pamuk’un *Kar*, Zülfü Livaneli’nin *Şapka* ve *Serenad*, Elif Şafak’ın *Aşk*, Ahmet Ümit’in *Çıplak Ayaklıydı Gece*’si, Bahar Eriş’in *Gölgedeki Yıldızlar*’ı; Cengiz Aytmatov’un *İlk Öğretmen*, Lev Nikolayeviç Tolstoy’un *Diriliş*, Maksim Gorki’nin *Ana*, Dostoyevski’nin *Öteki* ve *Karamozov Kardeşler*’i, Victor Hugo’nun *Noter Dame*’ın *Kamburu*, Harper Lee’nin *Bülbülü Öldürmek*, Susan Sontag’ın *Başkalarının Acısına Bakmak*, Stefen Zweig’in *Vicdan Zorbalığı Karşı* adlı eserleri, John Steinbeck’in *Gazap Üzümleri* ile *Fareler ve İnsanlar*’ı, Jack London’un *Alın Teri*, Frank McCourt’un *Angelanın Külleri*, Jerome David Salinger’in *Çavdar Tarlasında Çocuklar*’ı, Forest Carter’in *Küçük Ağacın Eğitimi*, Nikolay Gogol’un *Memurun Ölümü*, *Bir Deli’nin Hatıra Defteri* ve *Palto*’su, Samuel Beckett’in *Godot’yu Beklerken*’i, Franz Kafka’nın *Dönüşüm* ve *Ceza Kolonisinde* adlı eserleri, Gael Faye’nin *Küçük Ülke*, José Mauro De Vasconcelos’un *Şeker Portakalı*, David Cırcı’nın *Neredesin Janinka*’sı, George Orvel’in 1984 ile *Hayvanlar Çiftliği*, Hans Kneifel’in *Hammurabi’nin Mührü Babil*, Khaled Hosseini’nin *Uçurtma Avcısı*, *Bin Muhteşem Güneş*,

Ve Dağlar Yankılandı adlı yapıtları ile şiir türünde kaleme alınmış pek çok eserin çatışma öğelerinin odağında ötekileştirilenlerin hikâyelerinin yer aldığı gözlemlenir.

Livaneli, çocuklar için kaleme aldığı *Şapka* adlı hikâyesinde, yabancı bir ülkeye göçmen olarak giden bir ailenin çocuğunun, gittikleri ülkenin çocuklarına benzemediği için sınıf arkadaşları tarafından dışlanışını anlatırken, (2019) Kerem ile Aslı adlı halk hikâyesinde, dinî inançları farklı olduğu için kavuşmalarına engel olunan iki gencin hikâyesi anlatılır. (2020) Ahmet Mithat Efendi'nin, Kafkasya'dan kaçırılıp İstanbul'a getirilen iki esir çocuğun trajik hikâyesini anlattığı *Esaret*'i ise ele aldığı konu itibarı ile Türk edebiyatının kölelik karşıtı ilk hikâyesi olma özelliği taşır. (Kolcu, 2013: 26)

Yaşadığı yoksulluk, aşağılanma ve yörede hüküm süren ağalık düzenine isyan ederek zulmedenler için bir haydut, köylüler içinse bir kurtarıcı olarak görülen *İnce Memed*'in anlatıldığı roman, 1930'lardan sonra kaleme alınmaya başlanan toplumsal yapıyı ezilen halk ve köylü sınıfın yaşantısından hareketle ele alan anlayışın romanı *Kuyucaklı Yusuf*'un (Ali, 2004) devamı niteliğinde, ötekileştirici çatışmalar ekseninde kaleme alınmış bir Yaşar Kemal romanıdır. (2016) Ahmet Kutsi Tecer'in *Koçyiğit Köroğlu* adlı tiyatro eseri ise Köroğlu-Bolubeyi çatışması ekseninde ezilen halkın bir derebeyine yani feodal düzene karşı koyuş hikâyesidir. (2019) Abbas Sayar'ın *Yılkı Atı* adlı eseri; kimi kahra uğramış, kimi hasta, sakat, yaşlı, kimi güçlü kuvvetli olmasına karşın işlerinin bittiği kış aylarında yıldıya bırakılan, ömürleri olur da bahar ayında yıldıdan sağ dönerlerse tekrar işe koşulacak atların doğadaki yaşam mücadelesine ışık tutarken, Anadolu köylüsünün içinde bulunduğu durumun da güçlü bir resmini çizer. (2020)

Güncel konular üzerine kurguladığı eserlerinde toplum yaşamına ayna tutan Cevat Fehmi Başkut'un *Buzlar Çözülmeden* adlı tiyatro eserinde; sömüren, ezen, kurdukları bozuk düzene karşı çıkanları da zorbalıkla sindiren eşrafın yoksul kasaba halkına yaptığı zulüm ve Anadolu'nun uzun süren kış aylarında şehirle iletişimi kesilen bu kasabanın yönetiminin akıl hastanesinden kaçan bir grup hasta tarafından ele geçirilerek halkın memnun kaldığı bir yönetim düzeninin kuruluşu anlatılır. Toprak ağalarının türlü zorbalık ve hile ile el koyduğu ve o günün şartlarında çoğunun ekilip biçilmediği toprakların ihtiyaç sahiplerine dağıtarak ekilip biçilmesi, ekmek üretimindeki hilelerle halk sağlığını tehdit eden fırının kapatılması, halkın ihtiyaç duyduğu gıda ve yakacak maddelerini kışın üç misline satan karaborsacı esnafla mücadele, kasabayı yönetmeye başlayan yeni kaymakam sayesinde gerçekleşir. Sosyal değişimlerin birey ve toplum yaşamındaki etkileri siyasal, sosyal ve psikolojik yaklaşımlarla yansıtılır. (Yücel, vd. 2019: 212-217) Oyunlarında ağırlıklı olarak orta tabakanın yaşam biçimini ve sorunlarını ele alan yazar; Cumhuriyet sonrası toplumdaki dönüşümleri, sosyal sınıflar arasındaki çatışma ve çelişkileri, kuşaklar arası zıtlıkları gerçekçi bir üslupla aktarıırken aynı zamanda ustalıkla hicveder. Döneminin siyasal yaşamına da sessiz kalmayan yazar, oyunlarında dar gelirli, ezilen kesimin yanında yer alır ve toplumun değişen değerlerine duyduğu tepkiyi incelikli yansıtır. (Başkut, 2020) Toplumun değer yargılarından hareketle konularını ahlaki bir bağlamda ele alırken, ötekileştirilen insanın yaşadığı çıkmazın nedenleri konusunda da okura ışık tutan önemli dersler verir.

Modernleşme sürecindeki bireylerin yaşamlarını, toplumdan kopuşlarını ve iç çelişkilerini yalnızlık ve iletişimsizlik vurguları ile anlatan Atay'ın eserleri ise bireyin topluma yabancılaş(tırıl)ması sorunsalına bakış bağlamında bir toplumsal eleştiri niteliği taşır. *Tutunamayanlar*'ında modern hayata tutunamayan aydının yalnızlaş(tırıl)ma ve ötekileş(tiril)me sancularından doğan trajediyi anlatan Atay, (2008) *Günlük*'üne "Bir de insana karşı katılığımız, insafsızca yalnız bırakışımız var ki görüntüdeki sıcaklık ve laubalilikten sonra daha da yıkıcı oluyor bu bükülmezlik. Gene de sürekli bir kötülük değil; bu bakımdan da (Allah'tan) tutarlılık gösteremiyoruz." (2017: 28) notlarını düşer. Böylece yazarın, gerçek yaşamında da gözlemediği yalnızlaş(tırıl)ma, yabancılaş(tırıl)ma ve ötekileş(tiril)me hikâyeleri, modern/postmodern anlayışın izdüşümleri olarak dünya edebiyatında da yerini alır. *Postmodernizm ve Şiir Üzerine* adlı eserinde "Modernite ile birlikte başlayan hayata anlam

verememe problemi postmodern dönemde daha da keskinleşir. Anamlı bir bütünlük olarak kendini ortaya koyamayan özneler, hayata tutunamadıklarında ciddi manada bir huzursuzluk çekerler.” (2021: 258) tespitinde bulunan Bingöl’ün bu ifadeleri, Atay’ın hayata tutunamayan kahramanlarının yaşadığı huzursuzlukların nedenini de özetler niteliktedir.

Feride Çiçekoğlu’nun *Uçurtmayı Vurmasınlar* adlı eserinde ise ötekileştirilenlerin yaşamı, mahkum olan annesi ile birlikte cezaevinde yaşayan bir çocuğun bakışından sorgulanır.

“Zeynep bugün yatağından hiç çıkmadı. Yemeği de dağıtmadı. Sevim dağıtmak istedi karavanayı. Ama o da hak geçmesin diye etleri sayarak koymaya kalktı... Sonunda Hacer’le Meryem kuyrukta beklemekten sıkıldılar. ‘Yavan ekmek yeriz daha iyi.’ deyip gittiler... Yemeği Sümbül Hanım dağıtırken en çok eti Sultan teyzeye koyuyordu. Sultan teyze zaten çok büyümüş. Bir de gittikçe şişmanlıyor... Onun daha bile çok büyümesi mi gerekiyor İnci?” (1990: 75)

Barış adlı çocuk kahramanının yazdığı mektuplar şeklinde kurguladığı eseri için Çiçekoğlu *“Adını taşıyan yılda (Barış Yılı’nda) hâlâ taştta büyüyen Barış’a bir armağan, hep yanıtız kalan mektuplarına bir yanıt olsun diye...”*(1990: 12) yazıldı bu kitapçık der.

Roman sanatının en temel ve en güçlü yanının, bizim gibi düşünmeyenlerin, bizim gibi yaşamayanların âlemini de dürüstçe anlamak, en azından anlamaya çalışmak olduğunu (2020: 401) ifade eden Pamuk, *Kar* adlı romanında çeşitli siyasal gruplardan insanların birbiri ile olan çatışmalarını sürgünden dönen bir şair ekseninde anlatır. Eserinin *Sonsöz* bölümünde *“Aşırı kar yağışı yüzünden Türkiye’nin geri kalanından kopan bir şehir hayal ediyordum. Bu yoksul, ücra yeri Türkiye’nin bir çeşit siyasi minyatürü haline getirecektim.”* diyen Pamuk, bu mekan kurgusu içinde Türkiye’deki tüm siyasal hareketleri ve siyasal dünyanın tuhaflığını anlatmak istediğine (2020: 394) vurgu yapar.

Bahar Eriş *Gölgedeki Yıldızlar* adlı eserinde tembel ve haylaz oldukları düşüncesi ile dışlanan ve zorbalığa maruz bırakılan disleksili çocukların hayatına ışık tutarken, (2018) şair Mehmet Salihoğlu’nun ortaokul Türkçe ders kitaplarında yer verilen *Birlikte* adlı şiiri öğrencilere farklılıkların ve birlikteliğin güzelliğini öğretmeyi amaçlaması bağlamında önem taşıyan değerli bir şiirdir:

Her insan başka insanlarla mutludur,
Her ulus başka uluslarla.
Mutluluk birlikte yenilen bir meyve.
Birbirimizden ırak görünsek de
Güneşimiz ve ayımız birdir,
Üzüncümüz, sevincimiz bir,
Kişi, var olamaz tekte.
...
Her ezgi başka ezgilerle güzeldir,
Her şiir başka şiirlerle.
Sen öyle söylersin,
Ben böyle.
Bir bütünü oluşturmuyor muyuz,
Başka başka ses versek de? (Altay, vd. 2011: 134)

15. yüzyılda divan şairi Şeyhî tarafından yazılan ve Türk edebiyatının fabl türünde kaleme alınmış ilk eseri olan *Harnâme*’de ise, hayvan temsilleri altında ötekileştirilenlerin hikâyesine vurgu yapılır. Tarlada keyiflerince gezinip arpa, buğday işleyip yiyen semiz öküzlere imrenen eşek, *“Bunlarla yaratılıştta eşit olmamıza rağmen neden bunların başında taç varken biz yoksulluk çekmekteyiz? Bu taç neden onlara layık görüldü? Bizim gökyüzünde yıldızımız yok mu ki yeryüzünde boynuzumuz olmadı?”* diye sorgular ve pir eşekten *“Onlar gece gündüz arpa buğday işlerler, bu yüzden bunları yerler. Bunların yetişmesinde emekleri olduğu için devlet tacı Allah tarafından onlara sunuldu. Bizim*

büyük işimiz odundur. İçimizi yakan o değersiz şeydir.” cevabını almasına karşın imrendiği öküzler gibi bir tarlaya girip tarladaki buğdayları yer ve tarlayı dağıtır. Karnı doyduktan sonra ağır yüklerini hatırlayıp anıran eşeğin sesini duyunca gelen tarla sahibi, tarlasını görünce ah eder ve eşeğe söver, sövmekle yüreği soğumayınca döver, dövmekle de yetinmez kulağını ve kuyruğunu keser. Ünlü bir göz hekimi olan Şeyhî, Çelebi Sultan Mehmet’in göz hastalığını iyileştirdiği için kendisine tumar olarak verilen Tokuzlu köyüne giderken köyün sahiplerinin saldırısına uğrar ve başına gelenleri bu fabl aracılığı ile sembolik biçimde anlatır. (Yücel, vd. 2020: 125-126)

Medeniyetimizin içli ve güçlü sesi Fuzulî’nin kaleme aldığı *Rind ile Zâhid*’de hakikat ile yanılısma, görünüş ile gerçek, şekil ile öz, gösteriş ile samimiyet ve en ağır inanç konuları bir baba ve oğulun diyalogları halinde geniş bir çerçeve içinde tartışılır ve kuru bilgiye itiraz eden Rind’in arayışları hem kendisini hem de algısı şekilcilik üzerine kurulu babasını değiştirir. (2018)

Mevlana’nın, Yunus’un, Karacaoğlan’ın, Veysel’in ve daha nice halk ozanlarının eserlerinin beslendiği kaynak da yine burasıdır ve onların sözlerinin yeşerttiği bahçe sevginin, dostluğun, barışın, kardeşliğin bahçesidir. Yunus Emre’nin;

Bir kez gönül yıktın ise bu kıldığın namaz değil
Yetmiş iki millet dahi, elin yüzün yumaz değil

Doğru yola gittin ise, er eteğin tuttun ise
Bir kez hayır ettin ise, birine bindir az değil

Erden sana nazar ola, için dışın nur ola
Beli kurtulmuştan ola, şol kişi kim gammaz değil

Er odur alçak dura, ayık odur yola vara
Göz odur ki Hak’kı göre, gündüz gören göz değil

Yunus Emre’m sözün satar, söze bal ü yağ katar
Altmış bin sarrafa satar, yükü gevherdir koz değil (Kabaklı, 1972: 182-183)

dizeleri, Karacaoğlan’ın;

Karac’oğlan der ki bizi kayıran
İki canı birbirinden ayıran
Muhannet sofrasında karnın doyuran
İki elle zehir yemiş gib’olur.

dizelerini hatırlatırken, yine Karacaoğlan’a ait;

Bana kara diyen dilber
Kaşların kara değil mi
Yüzünü sevdiren gelin
Gözlerin kara değil mi
...
Beni kara deyi yerme
Mevla’m yaratmış, hor görme
Ala göze siyah sürme
Çekilir, kara değil mi (Çapraz, 2020: 153)

dizeleri, halk ozanı Aşık Veysel Şatıroğlu’nun *Kardeşim* adlı şiirinde yeniden hayat bularak insanlığa güzel öğütler verir niteliktedir:

Beni hor görme gardaşım
Sen altınsın ben tunç muyum

Aynı vardan var olmuşuz
Sen gümüşsün ben sac mıyım

Ne var ise sende bende
Aynı varlık her bedende
Yarın mezara girende
Sen toksun da ben aç mıyım

Kimi molla kimi derviş
Allah bize neler vermiş
Kimi arı çiçek dermiş
Sen balsın da ben cec miyim

Topraktandır cümle beden
Nefsini öldür ölmeden
Böyle emretmiş yaradan
Sen kalemsin ben uç muyum

Tabiata Veysel âşık
Topraktan olduk gardaşık
Aynı yolcu yoldaşık
Sen yolcusun ben bac mıyım (Babadağ, 2018: 133)

“Kâinatın da tıpkı bizim gibi bir kalbi ve düzenli bir kalp atışı var. Seneler var ki nereye gidersem gideyim o sesi dinledim. Her bir insanı Yaradan’ın emaneti saklı bir cevher addedip, anlattıklarına kulak verdim. Dinlemeyi sevdim. Cümleleri, kelimeleri ve harfleri...” (2014) diyen Elif Şafak; *Aşk* adlı kitabını, topluma dayatılan insanlığa yakışmayan kuralları hiçe sayarak, insanları ötekileştirmeden aynı gözle ve bir gören Şems ile Mevlana’nın ilahî aşkları üzerine inşa eder.

Türk edebiyatı yapıtlarında olduğu gibi dünya edebiyatı yapıtlarında da ötekileştirme teması önemli bir yer tutar. *Çirkin Ördek Yavrusu* masalında, fiziken kendilerinden farklı görünen bir kuğu yavrusu çirkin denilerek ötekileştirilirken, (Andersen, 2019) *Külkedisi* masalında bir genç kız, üvey annesi ve kardeşlerinin baskı ve ötekileştirmelerine maruz kalır. (Perrault, 2018) Yüzeysel ve mekanik ilişkilerin hakim olduğu günümüzde, yaşamın bütünselliğini savunan ve yitirilen değerlere bir saygı duruşu niteliği taşıyan *Küçük Ağaç’ın Eğitimi* adlı kitapta ise yozlaşmış kent yaşamına ve düşüncesine uyum sağlayamayan küçük bir Çeroki’nin hikâyesi anlatılır. (Carter, 1995)

Bireyin dış dünya gerçekliğinin iç dünyaya yansımalarını, kullandığı güçlü anlatım teknikleri ile ustaca aktarmayı başaran Kafka’nın, “şeyler”le örülü dünyasında Gregor Samsa ise nefessiz kalan, kendi olamama ve ötekileştirilme hâlinin sanrısında debelenen insanıdır. (2017: 4) Kafka’nın, metamorfoz geçirerek böceğe dönüşen insan imgesinden hareketle kurguladığı *Dönüşüm* adlı eseri, aile içinde ve toplumun diğer yapılarında kişiliği, düşünceleri, yetenekleri, yaşam koşulları hiçe sayılan bireyin iç çığıdır. Ferudun Andaç, kitabın *Sunuş* bölümünde Samsa’nın sıradanlaşan hayatının onu sürüklediği yabancılaşma durumuyla içine düştüğü kopuş, sürükleniş ve dönüşümü, “Dönüşüm aslında dönüşümsüzlüğü anlatır... Bir vazgeçştir onunkisi... Her şeyden kopuş ve vazgeçiş.” (2017: 5) şeklinde yorumlar. Hayatına bir böcek olarak devam etmeye çalışan Gregor’un yanında ailesi ve yakın çevresinin içine düştüğü bocalamalara da tanık olunur. Hayatın normal akışı içinde ortaya çıkan bu değişiklik, aslında Franz Kafka’nın toplumda var olan kalıplaşmış düzene başkaldırısıdır. Toplumdan farklı olan insanların dışlanışını başarılı bir yöntemle eleştiren Kafka, yaşadığı çağın zihniyetine o kadar büyük bir tepki duyar ki yazdığı bütün eserlerini ölümünden sonra yakılmak üzere en yakın dostu Max Brody’ye emanet eder ancak arkadaşı onun bu vasiyetini gerçekleştirmediği için eserleri bugünlere ulaşır. (2013) Sıradan insanların öykülerini tuhaf, sıradışı,

büyüleyici ve aynı zamanda gerçekçi bir üslupla anlatan Kafka'nın öz yaşam öyküsü incelendiğinde de karşımıza baskıcı bir baba otoritesinin hakim olduğu iletişimsiz bir ailede çeşitli dışlamalara maruz kalmış ve kendi olmasına müsaade edilmemiş bir insan öyküsü çıkar.

Hans Kneifel, *Hammurabi'nin Mührü Babil* adlı eserinin başlangıcında Hammurabi Kanunları önsözünden yaptığı şu alıntıya yer verir:

“Ben, Hammurabi, kusursuzluğa ermiş bir kişi olarak Enlil ve Marduk'un bana bir çobana emanet eder gibi bıraktıkları kara başlıları asla ihmal etmedim; onlara huzurlu bir mekân sağlamak için gece gündüz demeden çalıştım. Elem ve kederleri onlardan uzak tuttum ve hayatlarına ışık getirdim. Zabaka ve İhtar'ın bana sağladığı güçlü silahlarla, Enlil'in bana bahsettiği bilgelikle ve Marduk'un gücüyle kuzeydeki ve güneydeki, yukarıdaki ve aşağıdaki bütün düşmanları yok ettim, savaflara son vererek ülkeye esenlik getirdim. İnsanlara huzur içinde yaşayabilecekleri bir ortam sağladım ve bu huzurumuzu bozmak isteyenleri yok ettim. Tanrılar bu görevi bana, dimdik asalı bir çobana verdiler. İnsafı ve hoşgörölü gölgem şehrin üstüne düştü; Akadlı ve Sümerli insanlara iyilik ve refah dolu kucağımı açtım. Bilgeliğimle onları bu huzurlu yaşamdan koparabilecek her şeyden koruyorum. Artık güçlü olan güçsüzü ezmiyor; dul ve yetimlere adil davranılıyor. Anu ve Enlil'in Esanglia'da yüceltikleri ve iç dayanakları sınırsız olan Babil'in ülkesinde kanunları düzenledim ve ezilen insanlara adaletli davranılması için mahkeme kararlarını kesinleştirdim. Benim bu değerli sözlerim Kudurru-taşlarına çelik kalemlerle oyuldu ve adaleti temsil eden kral olarak benim önüme dikildi.” (2000: 7)

Tarihin en eski yazılı kanunlarından olan Hammurabi Kanunları'ndan hareketle kaleme aldığı eserde, Kral Hammurabi'nin komşu ülkelerde bile saygı ile kabul edilen kanunlarıyla yönettiği görkemli Babil şehrinin yaşadığı adil, huzur ve refah dolu altın çağı anlatan yazar, kaleme aldığı tarihi romanlar için “*Tarihin kuytularında insanlığın kaderinin izlerini araştırmak ve zamanımızdan binlerce yıl öncesinin dünyasının bizim için ne denli önemli olduğunu, tanrılarla dolu bir gökyüzü altında dünya kavrayışının ne denli zengin olduğunu ortaya koymak beni büyülemektedir.*” (2000: 1) der.

Toplumdaki eşitsizlik ve adaletsizlikleri, ezilenlerin bakış açısı ile anlatmayı seven Gogol ise; *Memurun Ölümü* (Yücel, vd. 2020: 59), *Bir Deli'nin Hatıra Defteri* (2017a), *Palto* (2017b) adlı eserlerinde hayatın içinde küçük ve sıradan görülen insanların hikâyelerini mizah ve öfke karışımı bir duygu hâli ile okura sunarken; Steinbeck'in *Fareler ve İnsanlar*'ı yoksulluğun pençesinde yaşam mücadelesi veren ötekileştirilmiş çiftlik ırgatları ve tarım işçilerinin hikâyelerini, birbirleri ile zıt fakat hayatın içindeki zorluklarla tek başına mücadele edemeyeceklerini bildikleri için birbirinden ayrılamayan, zıtlıklarına karşın varoluş mücadelesini birlikte sürdüren karakterleri aracılığı ile anlatır. (2019) Samuel Beckett'in *Godot'yu Beklerken* adlı yapıtının insan onuru ve umudu temsil eden ve bu bağlamda duydukları endişeleri varoluş sancısı olarak yansıtan kahramanları (2021) Vladimir ve Estragon arasındaki bağ da *Fareler ve İnsanlar*'ın George ve Lennie'si arasındaki insanî bağı hatırlatır. Yine Steinbeck'in *Gazap Üzümleri* adlı eserinde ise kuraklık, işsizlik, açlık, yoksulluk, zorbalık gibi nedenlerle yaşadıkları topraklardan ayrılmak zorunda kalan göçmen tarım işçilerinin dramı bir ailenin göç sırasında ve göçmen kamplarında yaşadıklarından hareketle anlatılır. Eserde ön plana çıkarılan bu aile, gittiği bölge halkı ve yönetimi tarafından baskı, zulüm ve dışlamalara maruz bırakılmaktadır. Ailece portakal bahçelerinde çalışıp kasalar dolusu portakal topladıkları halde işçilere bedava bir portakal dahi yedirilmemekte ve emeklerinin maddi karşılığı verilmemektedir. (2012) Çabalarına karşın insanlara hak ettikleri yaşam standartları sunulmadığı için açlık ve sefaletle mücadele etmektedirler. Buna karşın işçiler ve işçilerin aileleri arasında insanca bir paylaşım ve birliktelik vardır.

Cengiz Aytmatov'un *İlk Öğretmen* adlı eseri ise, teyzesi tarafından çeşitli eziyetlere maruz bırakılan kimsesiz bir kız çocuğunun, köye gönderilen öğretmenin verdiği mücadeleler sayesinde okumasıyla değişen hayatının hikâyesidir. Teyzesi tarafından zorla evlendirildiğinde “*Kötü kara*

yüreğın ömür boyu gün görmesın teyze. Gözyaşlarında, kanımda boşul. Bu gece henüz on beş yaşında iken gelın oldum. Oysa o kötü adamın çocuklarından bile küçüktü yaşım... Mutsuz kadınlar mezarlarınızdan kalkın! İnsanlıktan çıkmış olmaktan, bir gölge gibi yaşamaktan kurtulun! İnsanca yaşamaktan alıkonulan kadınlar kenetlenin! Eski zamanların karanlıkları önümüzde titresın. Bunları ben bu durumu son olarak yaşayan bir kadın olarak söylüyorum sizlere... İster yollarda öleyim, ister arımdan yetişsinler, öğretmen Duyuşen gibi son nefesime kadar dövüşeceğim.” (2013: 48) diyen Altınay, maruz bırakıldığı bu eziyetten öğretmeni tarafından kurtarılır. Öğretmeni Duyuşen’in yanında götürdüğü jandarmalar ile teyzesinin zorla evlendirdiğı adamın elinden alınarak kente okumaya gönderilir. Eğitim hayatı boyunca önüne çıkan tüm engellerle örnek aldığı ilk öğretmeni gibi mücadele ederek bir felsefe doktoru olur. Öğretmeni Duyuşen’in onu okuttuğı mutlu zamanlarını “Sevdiğimiz, güzel anılar, yaşadığımız yerlerde izlerimiz neden sonsuza kadar durmaz? Duyuşen’le dağlardan indığımız o yolu bulabilsem şimdi, gider, toprağa eğilir öğretmenimin ayak izlerini sevgiyle öperdim. Bu yol benim hayat yolumdur. Bu yola, geçirdiğim o güne teşekkürler. O güneşe, o toprağa binlerce, binlerce teşekkürler.” (2013: 52) cümleleri ile betimleyen Altınay, kente okumaya gönderileceğı günlerde, öğretmenine duyduğı minnet duygusunu bu sözlerle ifade eder.

Afgan asıllı Amerikalı Yazar Khaled Hosseini’nin *Uçurtma Avcısı*’nda birlikte büyüyen biri zengin, diğeri ise çok sevilmeyen bir azınlığa mensup olan yoksul çocuğun birbirleri ile kesişen yaşamları ve kaderleri trajik bir örgü içinde kaleme alınırken (2008), *Ve Dağlar Yankılandı* (2013b), *Bin Muhteşem Güneş* (2013a) adlı romanlarında insanın insana, özellikle kadınlara ve çocuklara reva gördüğü, çektirdiğı eziyetler sade ve güçlü bir üslupla resmedilir. Zengin çocukları genelde fakir çocuklarına öteki olarak bakıp arkadaşlık kurmazken Hosseini’nin *Uçurtma Avcısı* adlı romanında fakir bir hizmetçi çocuğı olan Hasan ile zengin ve nüfuzlu bir adamın oğlu olan Emir’in arkadaşlıkları anlatılır. Romanda savaştaki güçlü tarafların insanlara yaşattığı birçok zulüm içinde en önemli olanı çocuklara yaşatmış oldukları cinsel zulümdür. Bu bağlamda roman, çocuk ruhunda açılan psikolojik travmaların da bir resmidir. Afganistan’ın Sovyetler tarafından işgali sırasında Emir’in babası zengin bir kültüre ve güzelliğe sahip topraklarını terk ederek Amerika’ya gider. Emir de böylece çocukluğunda tesirinde kaldığı geçmişten kaçabileceğini düşünür fakat geçmişin izlerinden kaçamaz. Arkadaşı Hasan’a yapılan zulme göz yumup seyirci kalmasının vicdani ağırlığını her zaman ruhunda taşır ve kendisini iyi hissedip psikolojisini rahatlatmak için Hasan’ın oğlunu evlat edinerek, Hasan’a yaşatılanlara benzer zulümlerden çocuğı korumaya çalışır. Romanın anlatıcısı olan Emir’in “Bir kez daha yukarıya, ikiz uçurtmalara baktım. Hasan’ı düşündüm. Baba’yı. Ali’yi. Kabil’i. Her şeyi değiştiren o 1975 kışına kadar olan yaşamımı. Her şeyi değiştiren ve beni bugün neysem o yapan kışı. (2008: 2) *Bugün neysem, on iki yaşındayken, 1975 kışının o karanlık buz gibi gününde oldum. Tam anını çok iyi anımsıyorum; yıkık, toprak bir duvarın arkasına çömelmiş, donmuş derenin yakınındaki dar, çıkmaz sokağa bakıyordum. Üzerinden çok uzun zaman geçti; ama geçmiş için söylenenler yanlış. Ben onun nasıl gömüleceğini öğrendim. Her ne kadar geçmiş pençeleriyle kendine bir çıkış yolu açmayı becerse de. Şimdi düşününce o boş sokağa son 26 yıldır bakmakta olduğumu fark ediyorum.*” (2008: 1) sözleri ile hâlâ çocukluğundaki o sokağa bakıyor gibi hissettiğini ifade etmesi çocukken yaşadığı olayın travmatik tesirini gözler önüne serer.

Frank McCourt’ın *Angela’nın Külleri* adlı romanında da, geriye dönüp çocukluğunu anımsadığında, nasıl hayatta kalabildiğine şaştığını; kötü bir çocukluk geçirdiğini, mutlu bir çocukluğun pek kayda değer bir yanı olmadığını, sadece mutsuz bir çocukluk geçirmiş olmanın da mutsuz bir İrlandalı çocuk olmak kadar kötü olmayacağını, bundan da kötüsünün mutsuz bir İrlandalı Katolik çocuk olduğunu (2000: 5) ifade eden anlatıcı, aynı zamanda bir yazarın çocukluk döneminde bilinç ve bilinçaltında yer edinen ötekileştirme ile ilgili olguların edebî mahsule dönüşümünün hikâyesini de anlatır.

Küçük Ülke adlı eserinde Ruanda'da ve Orta Afrika'nın küçük ülkesi Burundi'de yaşanan soykırımı ve böyle büyük trajedilerin suçsuz insanların elinden yalnızca sevdiklerini değil, geçmişlerini ve hatıralarını da alıp götürebileceğini çarpıcı bir dille anlatan Gael Faye, (2019) bu kitabı üzerine yaptığı bir söyleşisinde “Savaşın çocukluğu çaldığına inanmıyorum. Bir çocuk çatışma sırasında ve sonrasında çocuk kalmaya devam ediyor. Bir çocuğu şiddet uygulayarak yetişkine dönüştüremiyorsunuz. Çocukların dayanıklılık kapasitesi çok yüksek ve sağlıklı bir toplumun görevi de çocuğun savaşla yaşadıklarından kurtulmasına izin vermek. Ancak saf da değilim; savaş kalıcı bir travma. İnsanın bununla yaşamayı öğrenmesi gerekiyor... Yazmak benim için kendime güvenli ve huzurlu bir koza örmektir. Şarkılar, şiirler, romanlar yazmak; bu yok olmuş dünyayla, çocukluk dünyasıyla olan bağı korumak için bulduğum bir yol.”du (Mut, 2019: 4) der.

Bülbülü Öldürmek adlı eserde, eserin çocuk kahramanının gözünden, büyüleyici güzellikler ve vahşi eşitsizlikler dünyasında haksız yere korkunç bir suçla suçlanan bir “zenci”yi savunmak için her şeyini riske atan bir adamın hikâyesi anlatılırken, (Lee, 2020) yine dünya edebiyatının iki önemli klasiği olan *Tom Amca'nın Kulübesi* (Stowe, 2019) ve *Siyah Öfke: Amistad* (Pesci, 2004) adlı yapıtlarda ise kölelik ve ırkçılık konuları ele alınır. İnsan onuruyla bağdaşmayan tutum ve davranışlara bir tepki niteliğinde, gerçek hayattaki olay ve yaşantılardan hareketle kaleme alınan bu kitaplar bize, “İnsan kültürlerinin, tarihin en eski dönemlerinden bu yana bireysel aidiyetleri bedensel özelliklerle, en çok da ten renkleri ve yüz biçimleriyle eşleştirmek gibi derin bir sosyokültürel alışkanlığı var gücü ile sürdürdükleri” (Düzen, 2015: 145) olgusunu hatırlatır. Aslında her fikir yansızdır ya da öyle olmalıdır; ama insan onu canlandırır, alevlerini ve cinetlerini yansıtır ona; sağlığını yitirmiş, insanca dönüştürülmüş fikir, zaman içindeki yerini alır, bir olay çehresine bürünür ve mantıktan sara hastalığına geçiş tamamlanmış olur, diyen Cioran, ideolojilerin, doktorların ve kanlı şakaların böyle doğduğunu (2020: 9) ifade eder. *Bu bitmez tükenmez Pazarlar'da var olma acısı kendini tümüyle gösterir*, (2020: 31) sözü ile dünyayı pazara çevirenler karşısında var olma mücadelesi veren insanın acısına vurgu yapar.

Cioran ve Düzen'in bu tespitleri bağlamında Victor Hugo'nun çirkinlik-güzellik, iyilik-kötülük kavramlarının insan ruhlarında oluşturduğu ikilemler üzerine kurduğu *Noter Dame'nin Kamburu* adlı esere bakıldığında, insan bunalımların yol açtığı savaşlar ve bedensel ötekileştirme olgularının öne çıktığı görülür. (2019) Tolstoy'un *Diriliş* adlı romanında ise ülkenin ve insanlığın sorunları; üst sınıfların acımasızlığı, toplumsal eşitsizlik, hukuk sisteminin adaletsizliği, vicdanının ezici baskısıyla değişen roman kişisi aracılığıyla sorgulanırken, (2020) Dostoyevski'nin *Öteki* adlı eserinde, 9. Dereceden memur Yakov Petroviç Golyadkin'in ötekileş(tiril)en yaşamına fener tutularak, çevresindeki insanlar tarafından ezilen, küçük görülen kahramanının ruhundaki bölünüş ve hezeyanlar okura yansıtılır. (2020)

Vicdan Zorbalığa Karşı adlı eserinde insanların her dönemde içlerinde biriken nefreti ve tahrip etme enerjisini toplu halde boşaltmak için ya inancı, ya ten rengini, ya ırkı, ya kökeni, ya toplumsal idealleri ya da dünya görüşleri nedeniyle küçük ve güçsüz bir grup seçerek bu grubu ötekileştirmenin sonuçlarına maruz bıraktığını vurgulayan Stefan Zweig, sloganları ve sebepleri değişse de karalamanın, aşağılamanın ve ezip geçmenin yöntemlerinin hep aynı olduğunu, akli olan bir insanın bu tür tahrik edici sözlere asla kanmaması, kitle güdülerinin galeyanına kapılmaması ve her zaman soğuk kanlılık içinde yeniden adaleti, hukuku araması gerektiğini ifade eder. (2017: 150) Bu bağlamda “*Bir cehennem göstermek elbette insanların o cehennemden nasıl çıkarılacağı, cehennem ateşinin nasıl söndürüleceği konusunda herhangi bir şey anlatmaz bize.*” diyen Susan Sontag'ın savaş ve dehşet fotoğraflarından hareketle kaleme aldığı *Başkalarının Acısına Bakmak* adlı kitabı ise insan zihinlerine, başkalarının acı ve ıstıraplarına duyarlı olunması düşüncesini ulaştırırken (2004) “*Üç İlişki Biçimi*” adlı denemesinde *hayatın eşitsiz, düzensiz ve çok biçimli bir devinim olduğunu ve bu devinim içindeki en güzel ruhların en çok çeşitlilik ve esnekliği sunanlar olacağını* ifade eden

Montaigne (2020: 324) farklılıkların ve çeşitliliğin güzelliğine vurgu yaptığı bu cümleleri ile birey ve toplumlara önemli insanî dersler verir.

Sonuç

Ötekileştirme, bir maruz bırakma hâlidir. Bu maruz bırakma hâli, farklılıklara saygı duymayan birey ve toplum koşullarında ortaya çıkarak, bireye ve topluma huzursuz bir yaşam alanı yaratır. Bireyin farklılıkları kendi varlığına bir tehdit ve tehlike olarak algılaması, kendini seçkin ve başkasından ayrıcalıklı görme sureti ile yüceltmeye çalışması gibi davranış ve eğilimlerden beslenen “ötekileştirme” ruh hâli, beslendiği bu kaynakla insani değerleri zedelemeye ve yok etmeye devam eder.

İnsanlığın, insana yakışır bir bütünsellik geliştirmesi, duygularını ayrımcılık, dışlama ve ötekileştirme gibi ruh hallerinden kurtarması ile mümkündür ve bu ruh hallerinden kurtulmanın yolu farklılıklara saygı duymaktan geçer. Din, dil, ırk ayrımı yapmaksızın insanlara sağlanacak eşit koşullar insanların birbirine bakış açılarını da eşitlemeye yardımcı olur. Toplum içinde yaşayan bireylerin paylaştığı her şey insanlara eşit ve adil dağıtıldığında, eşit koşullarda güzel yaşam standartları sağlandığında insanlar arasındaki ayrıştırıcı olgular da en aza indirgenecek veya tamamı ile ortadan kalkacaktır. Peki başka türlü nasıl çözüme olanağı vardır bu sorunun? İnsan *‘Başkalarının Acısına Bakma’*yı; baktığı yerdeki acıyı duymayı, hissetmeyi; hissettiği acı karşısında sessiz, tepkisiz kalmamayı; acıya çözümler, çareler bulmak için çabalamayı öğrendiği zaman öteki olarak görme filini de bertaraf etme ihtimali olacaktır.

Dinsel, ırksal, bedensel, ruhsal, görüşsel, düşünsel, mesleki, ahlaki, ailevi ve benzeri nedenler ile kendi gibi olmayı, kendine benzemeyeni yok sayma veya olumsuz davranış biçimlerine maruz bırakma sureti ile toplum baskısı uygulayarak toplum dışına iteleme manaları arz eden bu kavrama edebî eserlerde sıkça yer verilmesinin amacı da okura “Ötekileştirici tutum ve davranışlar, erdemi ve insanlığa yakışan tüm güzel değerleri zedeler. Ötekileştirmeyin!” düşüncesini ulaştırmaktır.

Verdiğimiz bilimsel, sanatsal ve edebî yazın örneklerinden de hareketle, toplumsal yaşamın var olduğu her alanda; siyasi, tarihi, coğrafi, fiziki vs. nedenlerle insanın insanı ayırma ve dışlamaya maruz bırakılması şeklinde kendini gösteren ötekileştirme olgusunun, iyileştirilmesi gereken önemli bir toplumsal sorun olduğu ve pek çok yazarın da ötekileştirme kavramı odağında kaleme aldığı mahsuller aracılığı ile bu toplumsal soruna çözüm bulmaya çalıştığı söylenebilir.

Kaynakça

- Abasıyanık, Sait Faik (2015). *Seçme Hikâyeler*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Ali, Sabahattin (2004). *Kuyucaklı Yusuf*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Altay, Jülide, Kara, Mehmet, Kurt, Mustafa, (2011). *İlköğretim Türkçe Ders Kitabı 8*, İstanbul: TAV.
- Andersen, H. C (2019). *Çirkin Ördek Yavrusu*, çev. Güçlü Özkök, Ankara: Binbir Çiçek Kitaplar.
- Anonim (2020). *Kerem ile Aslı*, çev. İsa Öztürk, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Atay, Oğuz (2008). *Tutunamayanlar*, İstanbul: İletişim Yayınları.
- Atay, Oğuz (2017). *Günlük*, İstanbul: İletişim yayınları.
- Aytmatov, C (2013). *İlk Öğretmen*, Ankara: Elips Kitap.
- Aytmatov, C (2017). *Kassandra Damgası*, çev. Ahmet Pirverdioğlu, İstanbul: Nora Kitap.

- Babadağ, Osman (2018). *Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı 12*, Ankara: Dersdestek Yayıncılık.
- Başkut, Cevat Fehmi (2020). *Bütün Tiyatro Eserleri*. İstanbul: İnkılâp Kitabevi Yayınları.
- Beckett, S (2021). *Godot'yu Beklerken*, çev. Pınar Aziz, Volga Serin S., İstanbul: Kabalıcı Yayıncılık.
- Bingöl, Ulaş (2021). *Postmodernizm ve Şiir Üzerine*, İstanbul: Dün Bugün Yarın Yayınları.
- Carter, F (1995). *Küçük Ağaç'ın Eğitimi*, çev. Şen Süer Kaya, İstanbul: Say Yayınları.
- Cioran, E. M (2020). *Çürümenin Kitabı*, çev. Haldun Bayrı, İstanbul: Metis Yayınları.
- Cüceloğlu, Doğan (2020). *Savaşçı*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çapraz, Erhan (2020). *Karacaoğlan*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- Çetin, Adnan (2020). *Sinema, Dijital Perde ve Ekran Deneyimleri*, Konya: Çizgi Kitabevi Yayınları.
- Çiçekoğlu, Feride (1990). *Uçurtmayı Vurmasınlar*, İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- “Didem Madak Röportajı”, İzdiham Kültür Sanat Edebiyat Dergisi 2017, <https://www.izdiham.com/didem-madak-roportaji-internette-sadece-izdihamda/>. Erişim tarihi: 09.02.2021.
- Dostoyevski, F. M (2020). *Öteki*, Çev. Tansu Akgün, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Düzen, N. Ekrem (2015). *Herkes İçin Kolay ve Pratik Ayrımcılık Ötekileştirme Dışlama Rehberi*, Ankara: Pharmakon Yayınevi.
- Ercan, Yaşar (2020). “Margaret Ann Bulkley”, İzdiham Kültür Sanat Edebiyat Dergisi, S.47, s.4-5.
- Faye, G (2019). *Küçük Ülke*, çev. Gizem Şakar, İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Freire, P (2018). *Ezilenlerin Pedagojisi*, çev. Dilek Hattatoğlu-Erol Özbek, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Fuzûlî (2018). *Rind ile Zâhid*, çev. Prof. Dr. Hüseyin Ayan, İstanbul: Büyüyenay Yayınları.
- Gogol, N (2017a). *Bir Delinin Hatura Defteri*, çev. Kamala Ivanova, İstanbul: Antik Dünya Klasikleri.
- Gogol, N (2017b). *Palto*, çev. Aslı Takanay, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Goleman, D (2017). *Duygusal Zekâ Neden IQ'dan Daha Önemlidir?*, çev. Banu Seçkin Yüksel, İstanbul: Varlık Yayınları.
- Hosseini, K (2008). *Uçurtma Avcısı*, çev. Püren Özgören, İstanbul: Everest Yayınları.
- Hosseini, K (2013a). *Bin Muhteşem Güne*, çev. Püren Özgören, İstanbul: Everest Yayınları.
- Hosseini, K (2013b). *Ve Dağlar Yankılandı*, çev. Püren Özgören, İstanbul: Everest Yayınları.
- Hugo, V (2019). *Noter Dame'in Kamburu*, çev. Volkan Yalçıntoklu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Kabaklı, Ahmet (1972). *Yunus Emre*, İstanbul: Toker Yayınları.
- Kafka, F (2013). *Dönüşüm*, çev. Çiğdem Özmen, İstanbul: Lacivert Yayıncılık.
- Kafka, F (2017). *Dönüşüm*, çev. Serdar Yüce, İstanbul: Eksik Parça Yayınları.

- Kemal, Yaşar (2016). *İnce Memed*. İstanbul. Yapı Kredi Yayınları.
- Kolcu, Ali İhsan (2013). *Tanzimat Edebiyatı*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınevi.
- Krull, K (2020). *Marie Curie*, çev. Uğur Mehter, İstanbul: Martı Yayınları.
- Lee, H (2020). *Bülbülü Öldürmek*, çev. Ülker İnce, İstanbul: Epsilon Yayınevi.
- Livaneli, Zülfü (2019). *Şapka*, İstanbul: Doğan ve Egmont Yayıncılık.
- London, J (2017). *Beyaz Diş*, çev. Begüm Öztürk, İstanbul: Yakamoz Kitap.
- McCourt, F (2000). *Angella'nın Külleri*, çev. Neşe Olcaytu, İstanbul: Epsilon Yayıncılık.
- Montaigne (2014). *Denemeler*, çev. Hasan kalemci, İstanbul: Çise Kitap.
- Montaigne (2020). *Denemeler*, çev. Süleyman Doğru, İstanbul: Koridor Yayıncılık.
- Mut, Gürer (2019). “*Gael Faye'nin 'Küçük Ülke'si / İki Dünyalı Bir Yaşam*”, Cumhuriyet Kitap, s.4.
- Pamuk, Orhan (2020). *Kar*, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Perrault, C (2018). *Külkedisi*, çev. İlke Afacan, Ankara: Binbir Çiçek Kitaplar.
- Pesci, D (2004). *Siyah Öfke: Amistad*, çev. Özgür Çelebi, Ankara: Yurt Kitap Yayın.
- Rousseau, J. J (2018). *Toplum Sözleşmesi*, çev. Vedat Günyol, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Sayar, Abbas (2020). *Yılkı Atı*, İstanbul: Ötüken Neşriyat.
- Sontag, S (2004). *Başkalarının Acısına Bakmak*, çev. Osman Akınhay, İstanbul: Agora Kitaplığı.
- Steinbeck, J (2012). *Gazap Üzümleri*, çev. Gülen Fındıklı, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Steinbeck, J (2019). *Fareler ve İnsanlar*, çev. Ayşe Ece, İstanbul: Sel Yayıncılık.
- Stowe, H. B (2019). *Tom Amca'nın Kulübesi*, çev. Tülin Nutku, İstanbul: Can Sanat Yayınları.
- Şafak, Elif (2014). *Aşk*, İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Tecer, Ahmet Kutsi (2019). *Koçyiğit Köroğlu*, İstanbul: Bilge Kültür Sanat Yayınları.
- Timuçin, Afşar (2003a). *Böyle Söylenmeli Bizim Türkümüz*, İstanbul: Bulut Yayınları.
- Timuçin, Afşar (2003b). *Estetik*, İstanbul: Bulut Yayınları.
- Tolstoy, L. N (2020). *Diriliş*, çev. Ayşe Hacıhasanoğlu, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Tolstoy, L. N (2019). *İnsan Ne İle Yaşar*, çev. Kamala İmanova, İstanbul: Leyla ile Mecnun Yayıncılık.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri, <https://sozluk.gov.tr/.öteki>. Erişim tarihi: 17.12.2020.
- Türkmen, Hanife Öztürk (2011). “*Tarihsel Olarak Kadın Şifacılık Ve Tıbbın Değerleri*”, Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, S.2, s.21-27, <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mutfd/issue/43157/523418>. Erişim tarihi: 10.02.2021.
- Yücel, Hasan Âli (2018). “*Toplum Sözleşmesine Önsöz*”, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.

Yücel, İfakat, Türkyılmaz, Mahmut, Sağır, Selim (2019). *Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı 11*, Ankara: Korza Yayıncılık.

Yücel, İfakat, Türkyılmaz, Mahmut, Sağır, Selim (2020). *Türk Dili ve Edebiyatı Ders Kitabı 9*, İzmir: Çağlayan Matbaası.

Walter, İ. F (1997). *Picasso*, çev. Ahu Antmen, İstanbul: ABC Kitabevi Yayınları.

Zweig, S (2017). *Vicdan Zorbalığına Karşı*, çev. Zehra Kurttekin, İstanbul: Can Sanat Yayınları.